

COMPLEXUL RITUAL DE LA ORĂȘTIE – DEALUL PEMILOR, PUNCT X₂ (JUD. HUNEDOARA)

de SABIN ADRIAN LUCA

Cercetări de suprafață desfășurate în primăvara anului 1992 au dus la identificarea unui complex de locuiri ce acoperă cel puțin 500/500 m, în zona estică a orașului Orăștie, pe o terasă ce se înalță deasupra luncii inundabile numită de localnici „Dealul Pemilor”¹.

În vara anului 1992 au început cercetările sistematice în punctul X₂ ce se află în dreptul stației PECO de pe drumul național Oravița–Vințu de Jos.

Pentru cunoașterea stratigrafiei sitului a fost trasată o secțiune magistrală ce a fost cercetată – în campaniile anilor 1992 și 1993 – pe 72 m lungime; pe lângă aceasta, urmărind complexe arheologice descoperite, au fost cercetate și alte secțiuni și case².

Descoperirile din acest punct țin de două epoci diferite: în primul rând avem o necropolă ce poate fi încadrată cronologic la începutul sec. XI p. Chr. Din ea au fost cercetate 9 morminte³.

Așezarea neolitică aflată tot aici are două niveluri și aparține culturii Turdaș. Nivelul II (nou) are locuințe de suprafață cu podină de lut (platformă). Au fost săpate – parțial sau total – patru astfel de complexe. Din nivelul vechi (I) s-a dezvelit integral un bordei (B₁/1992–1993) și un șanț în forma literei V, cercetat pe aproximativ 7 m din lungime. Acesta pare a fi șanțul de fundație al garului–palisadă ce apăra așezarea⁴.

Cu ocazia cercetării locuinței de suprafață L₃/1993⁵ am descoperit un complex de cult ce ține de ultima locuire neolitică de la Orăștie–Dealul Pemilor, punct X₂, alcătuit din două statuete și o protomă de vas de cult, toate antropomorfe.

1. *Statuetă* (fig. 1) din lut fin, bine ales; ardere bună; culoarea variază de la cărămiziu către galben și cenușiu, prezentând efectul cromatic denumit de obicei „flecuri”, datorat incendiului ce a devastat locuința și a dus la arderea secundară a statuetei; Înălțime 11,9 cm, lățime maximă 6,1 cm.

¹ S. A. Luca-A. Cosma, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 36, 1993, 2, p. 85–86.

² Secțiunile ce compun magistrala sunt: S₁₋₂/1992 de câte 20/1,5 m; S₃/1993 de 12/1,5 m și S₄/1993 de 20/1,5 m. Au mai fost executate secțiunile S_{5 a-b}/1993 de 20/2 m fiecare și caseta C₁/1993 de 8/4 m. Menționăm că martorii păstrați între aceste secțiuni și case sunt lați de 0,50 m.

³ Mormintele vor fi pregătite pentru publicare împreună cu d-nul Zeno Pinter de la Institutul de științe socio-umane Sibiu.

⁴ Bordeii și șanțul au fost descoperite în secțiunea S₂/1992 și în caseta C₁/1993.

⁵ Așezată, parțial, peste B₁/1992–1993.

Personajul reprezentat este masculin. Sprijinim această afirmație pe lipsa atributelor feminine (sâni, steatopigie) și pe singurele piese vestimentare: un brâu (redat prin trei incizii adânci în jurul șoldurilor), o apărătoare de sex (figurată prin șase incizii adânci) legată, printră fese, de brâu, cu un șnur (redat printr-o incizie)⁶ și trei coliere de lungimi diferite (incizii adânci, întretăiate, la intervale egale de tăieturi scurte). Ele sunt vizibile numai pe piept, la spate pierzându-se sub podoaba capilară⁷.

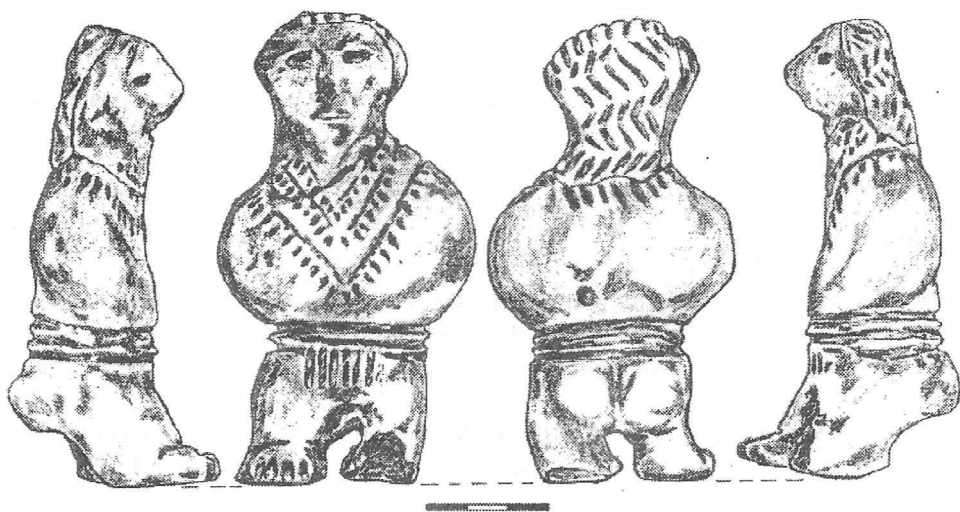

Fig. 1. Statuetă întregă. Complexul de cult de la Orăștie.

Amănunțele anatomice sunt realiste. La piciorul drept, singurul căruia i s-a păstrat laba, au fost modelate cele cinci degete; fesele sunt bine figurate; mâinile sunt înfipite în brăul incizat; sunt redată amănunțele feței: ochii, gura, nasul, care este de mari dimensiuni și este realizat prin strângerea pastei moi între degete; părul este redat prin tăieturi scurte în zig-zag⁸. Un ultim amănunt ar fi prezența unei găuri rotunde, cu diametrul și adâncimea de 0,5 cm, aflată pe spatele statuetei, în zona rinichiului stâng. Semnificația ei ne scapă.

⁶ Astfel de apărători, ce uneori – atunci când sunt figurate de jur-împrejurul șoldurilor – pot fi fuste, sunt întâlnite pe reprezentările plastice din lumea vinčină: N. Tasić, *Neolitska Plastika*, Beograd, 1973, T. VI/17–18; VII/22; VIII/24; XV/49, 53; XVII/60; XXIII/77; XXXII/122; XXXVII/140; S. A. Luca, *Banatica*, 10, 1990, p. 20, poz. XXXIII, fig. 3/3 a-c (la nota 43 analogiile la Vinča după M. M. Vasić, *Preistoricka Vinča*, I (1928) și III (1936)). Observăm că apărătoarea de sex – specifică personajelor de sex masculin – este foarte rar figurată: E. Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României – considerații*, București, 1987, p. 117–118.

⁷ Dr. Silvia Marinescu-Bâlcu și Fl. Medeț sunt de părerea că ultimul rând de incizii ce reprezintă părul la spatele piesei ar fi, de fapt, colierul mare.

⁸ Moda figurării în acest fel a părului este de găsit încă din cultura Starčevo-Criș: Donja Branjevina – S. Karmanski, *Neolito novijih nalaza ...*, Kikinda, 1989, T I/1–3; *Ibidem*, partea a doua, T III/1–3, 5; VI/1; *Idem*, *Donja Branjevina*, Odžaci, 1989, fig. 4–5; *idem*, *Rezultati novijih istraživanja ...*, Odžaci, 1988, T I/8; P. și J. Korošec, *Le site préhistorique Barutnica (dans le village Amzibegovo à Macedonien)*, Prilep, 1973, T XI/11; M. Girić, *Materialj*, 10, 1974, T III/1; I. Kutzián, *Á Körös Kultúra*, Budapest, 1944, pl. XLIII/8; XLIV/8, 10; O încercare de sinteză pe această temă: E. Comșa, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 2, 1986, p. 51–60

Personajul este redat în mișcare, cu piciorul și umărul drept înainte⁹.

2. *Statuetă* (fig. 2/2) fragmentară (capul) modelată în lut bine ales, degresat cu nisip fin, bine arsă, de culoare galbenă către roșcat sau cenușiu, pe porțiuni mici, din cauza arderii secundare. Înălțimea 3,9 cm, lățimea 2,9 cm.

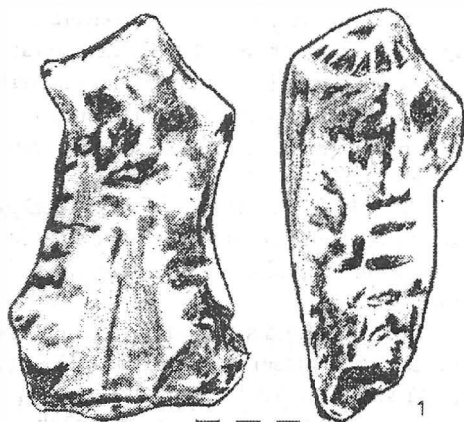

Fig. 2. 1 protomă de vas din complexul de cult de la Orăștie. 2 cap de statueta. Pereche feminină (?) a piesei de la fig. 1.

Fața statuetei este lucrată ca și cea a piesei nr. 1, nasul fiind obținut tot prin strângerea între degete a lutului moale, părul este realizat tot prin incizii (mai fine decât la piesa precedentă). La gât are, de asemenea, coliere¹⁰.

Considerăm că acesta ar putea reprezenta perechea feminină a primei statuete, deoarece partea păstrată – capul – este de dimensiuni mai mici și cu trăsăturile feței mai fin redată. Această idee rămâne la nivel de supoziție.

Se pare că acest mod de redare este specific neoliticului transilvănean, după cum arată descoperirile de la Tărtăria-Groapa rituală: N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1976, p. 40, fig. 6/1-2, 8; aceste materiale sunt recent reluate: Gh. Lazarovici și colab., *Cultura Vinča în România*, Timișoara, 1991, cat. 91-92, 96. Și între vechile descoperiri de la Turdaș există astfel de materiale: M. Roska, *Publicațiile Muzeului județean Hunedoara*, 3 (XXV), 1927, fig. 21/4-5; 24/3; Idem, *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1941, T CXXXIX/19-21, 9; CXL/1; De altfel, acest mod de reprezentare a părului ajunge, tot sub influență vinčiană, departe, în Transdanubia: M. Károlyi, *Az újkőkori falu (Das neolithische Dorf)*, Szombathely, 1982, copertă.

⁹ Dr. Silvia Marinescu-Bălcu a avansat ideea că această piesă s-ar putea rezema de un scaunel. Credem că actualul dezechilibru al piesei este dat însă de lipsaabei piciorului stâng.

¹⁰ Coliere de acest tip se găsesc la Turdaș: M. Roska, *op. cit.*, T CXL/12. De altfel, la planșa T CXL/14 pare a fi cea mai bună analogie și pentru apărătoarea de sex.

Reținem în final că fața statuetelor nu este acoperită cu o mască, așa cum este la atâtea piese aparținând epocii neolitice¹¹.

3. *Protomă de vas* (fig. 2/1), antropomorfă, din pastă fină, degresată cu nisip și măr, ceea ce o face făinoasă la pipăit, aspect dat și de căderea slipului piesei. Arderea foarte bună (evident secundară), culoare roșie. Înălțimea 7,5 cm; lățimea 4,5 cm.

Protoma are părul prins. Coafura este reprezentată prin trei „gurguie”, două la tâmpile și unul în creștet. Pe părțile laterale ale gâtului câteva incizii reprezintă, probabil, cozile părului, ca o continuare a coafurii. În jurul „gurguiului din creștet, părul este reprezentat radiar, cu ajutorul unor incizii adânci, late (excizii?). Starea piesei ne face să nu putem fi siguri că descrierea respectă într-un tot starea inițială a obiectului¹².

Complexul de cult de la Orăștie–Dealul Pemilor, punct X₂, se încadrează – în contextul cronologiei interne a stațiunii – în faza II (ultima) de locuire neolitică. Materialele ceramice indică o fază târzie a culturii Turdaș¹³, contemporană cu faza C a culturii Vinča¹⁴.

Complexul era situat în poziție centrală în locuința L₃/1993, piesele fiind grupate. Poate că restul piesei nr. 2 se mai află – încă – în profilul dintre S₂/1992 și C₁/1993. Această supoziție va fi verificată în campania anului 1994¹⁵. În aceeași locuință au mai fost descoperite greutatea unui război de țesut, fragmente de topoare neperforate și perforate. Materialul ceramic este deosebit de variat. O parte din resturile locuinței sunt tasate într-o groapă a nivelului anterior – bordeiul B₁/1992–1993.

Credem că acest complex de cult reprezintă – cum am mai afirmat – o „trușă magică”¹⁶. Acest grupaj de piese de cult nu a fost evacuat de locuitorii locuinței din cauza distrugerii violente și părăsirii precipitate a așezării¹⁷. În cazul în care statuetele reprezintă o pereche, după cum presupunem, ne aflăm în fața unei descoperiri de genul celei de la Cernavodă¹⁸ sau – în conformitate cu motivația spirituală – ca la Parța¹⁹.

În ceea ce privește piesele, observăm că acestea au cele mai bune analogii în așezarea de la Turdaș²⁰, la Tărtăria²¹ sau în așezări ale culturii Vinča²². Modul de

¹¹ Pentru tipologia măștilor în cultura Vinča vezi: N. Tasić, *op. cit.*, fig. II; E. Coșma, *Banatica*, 11, 1991, p. 125–131; Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, fig. 7/1–14; 8/tip 1 (a-c), II (a, d), VI (a). Despre mascare în neolitic: S. A. Luca-I. Dragomir, *Banatica*, 9, 1987, p. 40 (n. 23).

¹² Cea mai apropiată analogie pentru modul de redare a capului pare a fi cea de la: M. Roska, *Publicațiile Muzeului județean Hunedoara*, 3 (XXV), 1927, fig. 21/2.

¹³ Nivelul în care s-au găsit statuetele este mai nou decât cele două niveluri turdașene descoperite cu ocazia săpăturilor noi de la Turdaș întreprinse în anii 1992–1993.

¹⁴ Locuirea de la Orăștie se încadrează către mijlocul acestei faze, când apar și elemente care vor fi caracteristice în cultura ulterioară – Petrești.

¹⁵ Totalul suprafeței nedezevelite din această locuință nu depășește 20% din ea.

¹⁶ S. A. Luca, *Apulum*, 26, 1989 (1990), p. 53.

¹⁷ Toate materialele ce provin din locuințele de suprafață ale nivelului superior sunt arse secundar. Această observație ne face să credem că toată stațiunea ce aparține acestui nivel a pierit violent.

¹⁸ Un exemplu al perechii de sex opus: D. Berciu, *Cultura Hamangia*, București, 1966, p. 8–13, fig. 1–3.

¹⁹ Statuia monumentală de aici ne indică aceeași antinomie bărbat-femeie: Gh. Lazarovici și colab., *Banatica*, 8, 1985, p. 22–23, fig. 8.

²⁰ Vezi supra, notele 8, 10, 12.

²¹ Vezi supra, nota 8.

²² Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj, 1979, fig. 7–8.

schematizare a feței indică un orizont târziu al culturii Vinča²³. Considerăm că aceste statuete nu au fața acoperită cu o mască având bune legături – prin modul de redare a feței și prin atitudine – cu culturile Precucuteni²⁴ și Gumelnița²⁵. De altfel, importurile Precucuteni I–II descoperite în ultima vreme în contexte stratigrafice sigure la Mintia²⁶ și Turdaș²⁷ demonstrează o simultaneitate între nivelurile contemporane cu faza C a culturii Vinča și materialele precucuteniene citate mai sus²⁸. Nivelul cercetat la Dealul Pemilor (contemporane cu complexul de cult) reprezintă, până în acest moment, cea mai târzie manifestare culturală de tip Turdaș cunoscută în sud-vestul Transilvaniei²⁹.

DER KULTKOMPLEX AUS ORĂȘTIE – PÖHMERBERG STELLE X₂ (JUD. HUNEDOARA)

ZUSAMMENFASSUNG

Es wird ein Kultkomplex dargestellt, der aus drei Fundstücken besteht: einem vollständigen, männlichen (Abb. 1), einem zweiten, bruchstückhaften, weiblichen (?) (Abb. 2/2) sowie einem antropomorphen Gefässprotom (Abb. 2/1). Der Kultkomplex wurde in einer Oberflächenwohnung mit Lehm-fussboden gefunden, die der II (jüngeren) Schicht der hiesigen Turdaș-Siedlung angehört. Der chronologische Horizont, dem die Funde angehören, kann mit der Phase Vinča C in Verbindung gebracht werden.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Vollständige Statuette. Kultanlage von Orăștie.

Abb. 2. 1 Gefässprotom aus der Kultanlage von Orăștie. 2 Statuettenkopf. Das weibliche (?) Gegenstück zu Fundstück 1.

²³ Orizontul cronologic este, în general, Vinča C–D.

²⁴ S. Marinescu-Bâlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, fig. 83/2 (Precucuteni I). Această piesă are atribute prin care se apropie ca expresie de piesele publicate în prezentul articol.

²⁵ Mai ales în modul de realizare a feței.

²⁶ Fl. Drașovean-S. A. Luca, *SCIIVA*, 41, 1990, 1, p. 14, 16, fig. 3/4.

²⁷ La Turdaș, în bordeiul B₂/1993 (nivelul I – vechi), și suprafața S₁/1992 nivelul II (intermediar) au fost descoperite două fragmente ceramice ce pot fi atribuite fazei Precucuteni I. Materialele sunt inedite.

²⁸ Această observație este întărită de descoperirile de la Pianul de Jos-Podei: I. Paul, *StComB*, 14, 1969, p. 42, 47–48, 50, pl. III.

²⁹ Vezi supra, nota 13. Lipsa importurilor, la Orăștie, face grea paralelizarea cu așezarea de la Pianu. Aceasta este, oricum, încadrabilă în faza C a culturii Vinča.